

Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji
Strengthening political participation of persons with disabilities in the Republic of Serbia

---

Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji

Izveštaj
o studijskoj poseti Velikoj Britaniji

Uvod

Sa ciljem da utiče na unapređenje političkog učešća osoba sa invaliditetom, u projektu **“Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji (SPPPWD)”** predviđeno je kako korišćenje nekih prethodnih iskustava tako i planirao dobijanje novih saznanja o novim i već isprobanim metodama uticaja. U Palamentu je već i ranije bila formirana parlamentarna grupa za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom, ali je bila više usko fokusirana i usmerena na konkretne poslove. Projektni tim je upravo zbog toga predložio da se članovima novoformirane grupe omogući uvid u iskustva drugih zemalja, pogotovo zemalja koje imaju već razvijene mehanizme podrške samostalnom životu osoba sa invaliditetom. Upoznavanjem lokalnih aktera sa ovakvim iskustvima i mehanizmima, projektni tim je otvorio mogućnost da se ovaj rad bolje razume i aktivnije doprinese ciljevima pokreta osoba sa invaliditetom. Tako je studijska poseta istovremeno služila prikupljanju novih znanja, ali će ujedno biti i dobra alatka u daljem procesu javnog zagovaranja za bolji položaj osoba sa invaliditetom.

Studijska poseta bila je jedna od važnijih aktivnosti projekta, a organizacija posete je uključivala sledeće zadatke:

- Odabir mesta studijske posete
- Priprema sadržaja posete
- Okupljanje delegacije studijske posete
- Organizaciono-tehnički zadaci u pripremi putovanja
- Pripremni sastanak delegacije studijske posete
- Sprovođenje plana studijske posete
- Sumiranje zaključaka pojedinačnih sastanaka
- Kreiranje izveštaja o održanoj studijskoj poseti

Odabir mesta studijske posete

Projektni tim je ispitivao mogućnost posete nekoj od evropskih zemalja čija parlamentarna grupa za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom dobro funkcioniše. Ovakva parlamentarna grupa, osim u Evropskom parlamentu, postoji i funkcionoše samo u dva predstavnička tela – u Velikoj Britaniji i Škotskoj. Nastarija grupa, sa najozbiljnijim rezultatima, osnovana je u Velikoj Britaniji. Ona je osnovana još 1969. godine i od tada neprekidno funkcioniše. Sa druge strane, pokret osoba sa invaliditetom u Srbiji ima bliske odnose sa pokretom u Velikoj Britaniji. Koncept samostalnog života je u Srbiju, posredstvom pojedinačnih iskustava i znanja vođa pokreta OSI, došao iz Irske i Velike Britanije. Takođe, pokret osoba sa invaliditetom u Velikoj Britaniji ima jak i jasan plan u procesu zagovaranja za nediskriminatorne javne politike. Važno je naglasiti i da Velika Britanija prolazi kroz proces budžetske štednje – kao i Srbija – tako da je nivo podrške osobama sa invaliditetom umanjen usvajanjem opšteg antidiskriminacionog zakona, usvojenog 2010. godine. Kako bi se smanjili javni troškovi za podršku i usluge, sve ranjive grupe grupisane su u jednu skupinu, zanemarujući njihove različitosti i potrebe. S obzirom na to da su tendencije u Srbiji slične, projektni tim je iskoristio studijsku posetu za dijalog o ovoj temi. Učesnici u razgovorima sa obe strane su bili predstavnici donosioci odluka, kao i organizacija osoba sa invaliditetom i. Takođe, kako je pristupačnost izbornog procesa jedan od osnovnih komponenti projekta, tako je cilj posete uključivao i upoznavanje sa izbornim zakonodavstvom u Velikoj Britaniji i na koji način se ovaj proces u Velikoj Britaniji čini dostupniji za osobe sa invaliditetom.

Delegacija studijske posete

Delegaciju Srbije u ovoj studijskoj poseti su činili: narodna poslanica Dubravka Filipovski, predstavnik Republičke izborne komisije Maja Pejčić, predstavnik Poverenice za zaštitu ravnopravnosti Tijana Milošević, kao i predstavnice projektnog tima: direktorka projekta i koordinatorica za komunikaciju sa Parlamentom Gordana Rajkov, menadžerka projekta Sanja Nikolin, koordinatorica projekta Mimica Živadinović, koordinatorica lokalnih aktivnosti Ivanka Jovanović i koordinatorica aktivnosti vezanih za pristupačnost izbornog procesa Sofija Mandić. U delegaciji su bile i personalne asistentkinje – Biljana Dučić i Anđelka Janićijević.

Članice delegacije imaju ekspertizu u svojim oblastima (rad parlamenta, razvoj javnih politika, izborni proces, znanje iz oblasti socijalnih usluga, prava osoba sa invaliditetom, samostalni život osoba sa invaliditetom, inovacije u pružanju socijalnih usluga), a takođe direktno su mogle komunicirati na engleskom jeziku. Britanski domaćini su primetili da je ovo bila ne samo u potpunosti ženska, već i visoko kvalifikovana delegacija za pitanja koja su se tokom posete razmatrala.

Studijska poseta

Studijska poseta je organizovana u periodu 3-7 jul 2016. godine, a organizovana je zahvaljujući pomoći organizacija "Disability Rights UK" i "Evropska mreža za samostalni život" (ENIL).

Studijska poseta uključivala je sledeće aktivnosti/sastanke:

Datum/vreme	Učesnici	Mesto
Nedelja, 3 jul	Dolazak	
Ponedeljak, 4 jul		
10:00 – 11:30	Filip Koneli, Disability Rights UK (DRUK)	Prostorije organizacije, Amersham room, Ground Floor,Can Mezzanine, 49-51 East Road, London N1 6AH http://www.disabilityrightsuk.org/cont-act-us
11.30 – 13.00	Ines Bulic, ENIL Endi Grin i saradnice iz organizacija osoba sa invaliditetom iz jedne od Islingtona, jedne od Londonskih opština	Prostorije organizacije, Amersham Room
14.00 – 16.00	Izborna komisija Ana Dončić, Savetnica i šefica odeljenja za javne politike Tom Hotorn, Šef odseka za izborne javne politike Lizi Tovi, Viša savetnica u izbornom procesu	Izborna komisija 3 Bunhill Row, London EC1Y 8YZ www.electoralcommission.org.uk

Utorak, 5 jul

13:30	Sastanak sa Filipom Konelijem, Vestminster metro stanica	Vestminster metro stanica
14:00 – 15:00	Sastanak sa Baronosom Holins, članicom Gornjeg doma Parlamenta (Dom Lordova)	Dom Lordova, Millbank House Room 1.03
15.00 – 16.00	Sastanak sa Karen Lamli, poslanicom i Predsednicom parlamentarne grupe za odnose sa Srbijom	Portcullis House, Parlament
Sreda, 6 jul		
9:30	Sastanak sa Filipom Konelijem, Vestminster metro stanica	Vestminster metro stanica
10:00 – 11:00	Sastanak sa Dr Lisom Kameron, poslanicom Donjeg doma i predsednicom Parlamentarne grupe za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom u Britanskom Parlamentu	Portcullis House, Parlament
13:00 – 14:00	Vestminster lokalna samouprava Prisutni predstavnici organizacija - Action Disability Kensington and Chelsea (ADKC) http://adkc.org.uk/ i Carers Network http://carers-network.co.uk/ , kao i lokalne samouprave	Crofton Room in the Freeman Suite, Kensington Town Hall, Hornton St, London W8 7NX
Četvrtak, 7 jul		
10.00	Odlazak	

Sažetak sastanaka

Sastanak 1, Disability Rights UK (DRUK)

Ovo je bio uvodni sastanak koji je trebalo da upozna članove delegacije sa lokalnim kontekstom, razvojem pokreta osoba sa invaliditetom u Velikoj Britaniji, trenutnim izazovima u radu i ulozi DRUK na ove procese. Filip Koneli je savetnik za javne politike i rad sa parlamentom u DRUK. On je slabovidna osoba, koja uprkos tome vidi širu sliku. Aktivno je uključen u razvoj novih i inovativnih ideja za pristup resursima i procesima odlučivanja osoba sa invaliditetom.

DRUK ima ulogu "kritičnog prijatelja" donosilaca odluka. Ovo nije nimalo lako s obzirom na to da jedna od tri funte koju koriste udruženja OSI dolaze od vlade. Taj novac uglavnom pokriva pružanje usluga. Konkretno, DRUK trenutno dobija dva granta te vrste. Jedan za savetovanje vlade o zdravstvenim pitanjima OSI, dok se drugi tiče biznisa, inovativnosti i znanja, kako bi se smanjio jaz u posedovanju veština potrebnih za posao između osoba sa invaliditetom i opšte populacije. DRUK ima oko hiljadu individualnih članova i nekoliko stotina organizacija/članova.

DRUK je članica Disability Benefits consortium, koja okuplja najznačajnijih sedam organizacija koje, između ostalog, lobiraju za svoje ideje kod članova parlamenta. Primera radi, vlada želi da ukine beneficije osobama sa invaliditetom koje su zaposlene, dok DRUK radi na tome da se to ne dogodi. Ukoliko bi takva odluka bila usvojena, ljudi koji su primali novac po ovom osnovu bi izgubili oko 28% svojih prihoda.

DRUK se bavi istraživanjima, izradom izveštaja, predlaganjem preporuka i kontaktom sa lokalnim aktivistima i parlamentarcima. Kontaktiranje, odnosno posredovanje, između građana i parlamentaraca se često zove "E-mail to action". Ovaj mehanizam je vrlo često uspešan. Ako neka inicijativa prikupi 100 000 potpisa, parlament je u obavezi da o njoj raspravlja. Često se koristi i Twobbing – način da se za određena rešenja lobira preko Tvitera.

Ozbiljniji problemi sa Vladom u Velikoj Britaniji su počeli još 2010. godine, kada su značajno umanjena prava osoba sa invaliditetom. Primera radi, ukinuto je pravo osoba sa invaliditetom smeštenim u institucijama na dnevni novčani iznos kojim raspolažu.

Filip Koneli smatra da sve pozitivne promene dolaze iz parlamentarne i vanparlamentarne aktivnosti. U principu, političari nisu proaktivni, već samo reaktivni na spoljni pritisak. Malo njih ima svoje ideje. Zbog toga je, kako bismo promenili nešto u parlamentu, jako važno da imamo jako civilno društvo. Šanse za promenu dolaze iz situacija koje mi sami kreiramo.

Vezano za pitanje izlaska UK iz Evropske unije, veliki broj OSI je glasao za ostanak u Uniji. Razlozi su povezani sa očuvanjem prava OSI, borbe protiv siromaštva, idejom ravnopravnosti i zaštite životne sredine, koje se povezuju sa Evropskom unijom. U ovom trenutku, nakon ishoda referenduma, postoji značajan osećaj nesigurnosti. Toliko toga za šta su se borile OSI će postati upitno. Moguće je da će biti pokušaja ponavljanja referenduma, jer ovakav ishod ne odgovara ni finansijskom sektoru. Na dan kada su proglašeni rezultati izbora, vlada je smanjila porez na dobit korporacija na 15%, kako biznisi ne bi napuštali zemlju. Da li će UK postati poreski raj? Čak i da je tako, to neminovno vodi daljim lošim odnosima sa Unijom.

Jedna od misija DRUK jeste da menja načine na koji se uobičajeno govori o invaliditetu. Tokom perioda štednje, taj kontekst je bio izrazito negativan: OSI ne rade ili ne žele da rade, žele samo povlastice (čak i oni kojima nisu potrebne), pokušavaju da prevare sistem i neiskreni su u vezi sa svojim stvarnim potrebama. Mi moramo da

stvorimo drugačiju sliku, ali kako? DRUK se tu oslanja na ono što OSI mogu, na pozitivne aspekte. Kao slabovida osoba, Filip je još 2008. godine shvatio da je period finansijske krize zapravo period ozbiljnih promena koje će biti vrlo štetan po ljude i doneti umanjivanje dostignutih prava. OSI su zapravo ovo iskusili mnogo puta i tu postoji prostor za povezivanje sa osobama koje nemaju invaliditet i koje možda ne tako često doživljavaju tu vrstu nestabilnosti i šoka iz spoljnog okruženja. Nakon prvobitnog šoka, ljudi zajednički moraju da pokušaju da pronađu ravnotežu i budu još snažniji nego što su to prethodno bili. U tome OSI mogu biti jako dobri i to je veoma moćna prilika. OSI treba češće da razmišljaju kao zajednica.

Filip je čak razvio i aplikaciju 'Be Resilient', koja omogućava OSI da sa drugima podele informacije o tome kako su prilagodili svoj život okolnostima u kojima se nalaze. Ljudi uglavnom postavljaju video sadržaje, pa je aplikacija postala nešto poput biblioteke invaliditeta – jedna sasvim posebna platforma. Oni koji se tek susreću sa svojim invaliditetom mogu da se uključe i koriste iskustva onih koji su bili u sličnoj situaciji. To je mreža koja širi znanje i nadu.

Filip se takođe bavi i razvojem veština 3D štampe za OSI, a projekat finansira državna institucija koja podržava istraživanja u društvenim naukama. Primera radi, ovim putem je moguće dizajnirati ručku za otvaranje flaša ili bilo koji drugi predmet koji olakšava život konkretnoj osobi. Takvi projekti su znaci da je

moguće povratiti kontrolu i pronaći moć na drugim stranama, van odluka vlade. Ono što takve promene treba da donesu jeste afirmacija ljudskih prava.

Zakon o zabrani diskriminacije (Single Equality Act) iz 2010. Godine prepoznaje četiri vrste diskriminacije: direktnu, indirektnu, propuštanje razumnog prilagođavanja i zlostavljanje. Ono što je veliki problem je primena ovog zakona.

Ako govorimo o ljudskim pravima, LGBT zajednica je sasvim sigurno šampion u unapređenju sopstvenih prava. Preporučujem dokumentarac “Kako preživeti torturu” – veoma je inspirativan i govori o homoseksualnosti i LGBT pravima.

Gej ljudi su vrlo uspešno vodili kampanju za svoja prava u poslednjih 30-40 godina. Kako? Počeli su kao ranjivi pojedinci. Čak je i konzervativac, britanski premijer Dejvid Kameron, u svom govoru pred napuštanje funkcije rekao da je ponosan što gej ljudi mogu ravnopravno da se venčavaju u UK. Filip smatra da je ovakav uspeh uslovljen:

- Dobrim osećajem za aktivizam i zajedništvo
- Izazivanjem elita – medicinske, religijske i druge elite su bile uznemirene time što je zajednica otvoreno govorila o stigmatizaciji koju sprovode
- Intenzivnim političkim angažovanjem
- Pozivanjem i oslanjanjem na kulturu. Ovo je vrlo moćna alatka u promeni stavova.

Kombinacijom svih ovih faktora, gej ljudi su uspeali u svojim ciljevima.

Sastanak 2, lokalne organizacije OSI

Ovaj sastanak je imao za cilj bolje upoznavanje sa radom organizacija OSI u Londonu. Primera radi, jedna od organizacija (Disability Action Islington) pokriva teritoriju na kojoj živi oko 211 000 ljudi i koja ima dva predstavnika u parlamentu, uključujući i lidera Laburističke partije. Njihov predstavnik Endi Grin je predstavio kako je organizacija reagovala na pokušaje dodatnog smanjenja budžeta namenjenog podršci OSI. Islington ima specifičnu strukturu – 1/3 stanovnika čine oni koji iznajmljuju stanove i kuće, 1/3 čine vlasnici biznisa, dok je preostala trećina stanovnika ima stanove i kuće u vlasništvu, ali je vrlo siromašna. Tako imamo 2/3 bogate i 1/3 veoma siromašne populacije, koja ima niska primanja i zavisi od socijalnih usluga. Oko 20% stanovnika se sami identifikuju kao OSI. Na ovo treba dodati i starije stanovnike. Takođe, u pitanju je veoma raznolika populacija, koja govori oko 170 različitih jezika. U Islingtonu oko 2 500 ljudi koristi sistem direktnog plaćanja.

Odluka o Brexitu je izuzetno narušila harmoniju u zajednici. Zločini iz mržnje su sve brojniji.

Lokalne organizacije uglavnom imaju dva pristupa – jedan je pristup organizacija koje pružaju usluge, a drugi je pristup

zagovaranja za ravnopravan pristup pravima.

Civilni sektor treba da bude oprezan kako ne bi završio kao oružje u rukama lokalnih vlasti. Trenutno su u situaciji da se bore za novac, umesto da se orijentišu na rezultate.

Zbog ekonomske krize, u poslednjih 20-25 godina OSI su postajale sve tiše u svojim zahtevima. Potrebno je da se radi na tome i da se neke veštine i znanja iznova koriste. Organizacije takođe moraju da se preispitaju i počnu da gledaju više u budućnost i ono što dolazi.

Važno je da OSI shvate da imaju veštine kojima mogu doprineti razvoju zajednice. Građenje samopouzdanja je jedna od osnovnih misija Mreže za lične budžete iz Islingtona (Islington Personal Budgets' Network).

Sindi Marts je govorila o razlozima zbog kojih je prestala da koristi usluge organizovane na centralnom nivou. Dok ih je koristila, desilo joj se da pružaoci usluge nisu hteli da krenu sa njom u kupovinu jer je padala kiša, a to je nadovno predstavljalo nekakav rizik. Jednom prilikom joj je čak onemogućena usluga kupovine i ona je tada ostala čitav vikend bez hrane. Prednost sistema direktnog plaćanja je što imate veću fleksibilnost i možete sami da uredite raspored podrške, kao i da zahtevate određeni ishod. Međutim, to donosi nove obaveze i zahteva određene veštine. Većina OSI nije imala priliku da se bavi menadžerskim poslom ili zapošljava ljude, što otežava snalaženje u ovom sistemu.

Endi Grin potvrđuje da ljudima nije lako da organizuju korišćenje ličnog budžeta. OSI nemaju dovoljno iskustva na tržištu, niti imaju odgovarajuće veštine. Sa jedne strane, omogućavanje izbora usluga ljudima je razumno i dobro. Sa druge strane, to se savršeno uklapa u ideju "male države". U takvim uslovima ljudi teško mogu zajednički reagovati i svako umanjivanje prava postaje manje očigledno jer je decentralizovano.

Ključni pojmovi za podršku i usluge OSI u Velikoj Britaniji

Direktna plaćanja (direct payments) su plaćanja koja Velika Britanija obezbeđuje za usluge koje su procenjene kao potrebne pojedincu. Ovakav sistem bi trebalo da obezbedi korisnicima više slobode u odabiru usluga koje koriste. Funkcioniše tako što korisnik dobija novac koji mora biti dovoljan da pokrije njegove utvrđene potrebe i mora biti potrošen upravo u te svrhe. Ono što korisnici mogu da biraju jeste ko će im tu uslugu pružiti. Visina direktnog plaćanja usluga zavisi kako od potreba pojedinca, tako i od njihovih primanja i drugih resursa kojima raspolažu.

Ovakva podrška u Velikoj Britaniji je na raspolaganju različitim grupama korisnika, uključujući tu i osobe koje se brinu o drugima u svom bliskom okruženju (carers), deci sa invaliditetom i osobama sa intelektualnim poteškoćama. Međutim, ova sredstva se ne mogu koristiti za plaćanje usluga u ustanovama ili usluga koje direktno pružaju lokalne vlasti.

Lični budžeti (personal budgets) predstavljaju novac koji korisnik ima na raspolaganju, a koji mora biti dovoljan da izađe u susret njegovim potrebama. Korisnici ovaj lični budžet mogu koristiti kroz direktno plaćanje ili tako što će lokalnim vlastima prepustiti da za njih "kupe" usluge koje su im potrebne. Moguća je i kombinacija ova dva modela.

Zaposleni u sistemu socijalne zaštite. Socijalni radnici i drugi zaposleni u sistemu socijalne zaštite imaju brojne uloge u primeni Sistema direktnog plaćanja i ličnog budžeta.

Donošenje odluka – sistem pruža različite vidove podrške u procesu donošenja odluke koji način podrške je najbolji za određenog korisnika.

Utvrđivanje potreba i raspodela resursa – proces utvrđivanja potreba konkretnog korisnika ili podrška u tome da tu procenu učine sami, a što vodi odobravanju budžeta za utvrđene potrebe.

Upravljanje rizicima – podrška korisnicima usluga da se izbore sa rizicima sa kojima se susreću u životu i procesu pružanja usluga.

Promena iznosa ličnog budžeta – ukoliko sistem socijalne zaštite utvrdi da određeni korisnik ne raspolaže dovoljnom količinom novca da sebi obezbedi sve neophodne usluge, promena iznosa za podršku se posebno razmatra i nakon toga odobrava ili ne odobrava.

Podrška planiranju i posredovanju – pravljenje plana sa korisnikom i njegovom porodicom o sprovođenju podrške korisniku. Nekada ove usluge obavlja državni sistem socijalne zaštite, ali postoji mogućnost da ih pruže i organizacije civilnog društva koje pružaju socijalne usluge ili se specifično bave planiranjem i posredovanjem.

Provera potreba – povremeno proveravanje da li usluge pružene korisniku odgovaraju njegovim stvarnim potrebama.

Broj korisnika ličnog budžeta i sistema direktnog plaćanja. U martu 2012. godine, 53% korisnika usluga u Engleskoj je koristilo sistem ličnog budžeta. To je oko 432 000 ljudi. Broj je povećan za 38% u odnosu na mart 2011. godine.

Lični budžeti za sve do 2015. godine. U strategiji socijalnih usluga za odrasle, vlada Velike Britanije je postavila ambiciozan cilj da do aprila 2013. godine svi korisnici socijalnih usluga i oni koji se brinu o njima pređu na sistem ličnih budžeta. Ovaj cilj se ne odnosi na korisnike u ustanovama socijalne zaštite, kao ni na one kojima je pružena jednokratna pomoć. Ovakav cilje je od strane zainteresovane javnosti ocenjen kao loše postavljen, jer vodi tome da se ljudi automatski opredeljuju za ovaj sistem, gubeći kontrolu i moć odlučivanja o uslugama koje koriste. Zbog toga je u oktobru 2012. godine cilj obuhvata za 2013. godinu spušten na 70% korisnika. Od aprila 2015. godine postoji predlog koji bi, ukoliko bude usvojen, učinio obaveznim korišćenje ličnih budžeta za sve korisnike – uključujući i one u ustanovama.

Različito korisnika. Sistem direktnog plaćanja je tradicionalno mnogo viši među mlađom populacijom – uglavnom kod korisnika sa mentalnim ili poteškoćama u učenju. Sistem mnogo manje koriste starije osobe, iako se ovaj jaz polako smanjuje. Dakle, stariji ljudi su skloniji da se opredeljuju za sistem u kome im lokalne službe i vlasti organizuju sistem podrške.

Podaci u period 2011-2012 godina govore o tome da se čak 85% starih korisnika oslanja na stari sistem pružanja usluga, dok se 54% mlađih opredeljuje za sistem direktnog plaćanja.

Obuhvat sistema ličnog budžeta je tradicionalno niži i među osobama sa mentalnim poteškoćama, kao i onima sa najkompleksnijim potrebama. Stručnjaci su ovo naglašavali u brojnim izveštajima.

Stari i ljudi sa mentalnim teškoćama. U toku su naponi da sistem u većoj meri obuhvati stariju populaciju i osobe sa mentalnim teškoćama.

Izvor: <http://www.communitycare.co.uk/2007/01/05/direct-payments-personal-budgets-and-individual-budgets/>

Lokalne organizacije OSI zagovaraju promenu koja će pojednostaviti procedure procene potreba. Danas ljudi dobiju podatke na oko sto strana. Procena traje oko 12 nedelja, a jezik koji se koristi u postupku je birokratski i plaši korisnike.

Kada su u pitanju personalni asistenti, postoje problem u definisanju njihove uloge u potpunosti precizno. Tako su neki korisnici i asistenti svoje sporove rešavali i pred sudovima. Nacionalni minimum za plate personalnih asistenata je 7,55 funti po satu.

Sastanak 3, Izborna komisija

Ovaj sastanak je bio posvećen praktičnim rešenjima za povećano učešće OSI u izbornom procesu. Neke od konkretnih tema bile su pristupačnost biračkih mesta, pristupačnost izbornog procesa, alatke koje omogućavaju pristupačnost, kao i pozivi OSI koji dolaze iz Komisije da se uključe u izborni proces.

Statistika pokazuje da OSI i dalje u mnogo nižem broju od opšte populacije izlaze na izbore (izlaznost je 20-30%), ali to je napredak u odnosu na prethodni period. Predstavnici Komisije ovu okolnost, kao i pristupačnost izbornog procesa u celosti ocenjuju kao dobar, ali ne i savršen. Izborna komisija ima različite aktivnosti u pokušaju da stvari učini boljim – poput objavljivanja vodiča za koordinatore izbornog procesa, a koje uključuju i pitanja položaja OSI u procesu. Oni na ovom pitanju takođe blisko saraduju i sa lokalnim vlastima u celoj zemlji.

Od 42000 biračkih mesta, veoma visok procenat (ne postoji precizan podatak) je u potpunosti pristupačan. Takođe:

- pre svakih izbora se organizuje obuka za osobe koje sprovode izbore
- osoba administrativno zadužena za sprovođenje izbora u izornoj jedinici (Returning officers) je zadužena za sprovođenje ovakvih obuka
- pristupačnost biračkih mesta se obavezno proverava svakih pet godina, ali se to praktično dešava pre svakih izbora. Ukoliko više ne ispunjava potrebne uslove, biračko mesto može

primeniti lokaciju – mada se to vrlo retko dešava. Celokupan proces provere je vrlo detaljno opisan, sa jasnim uputstvima.

U budžetu su odvojena posebna sredstva za omogućavanje pristupačnog glasanja, ukoliko objekat na kom se održavaju izbori nije pristupačan. Primera radi, neke seoske kuće nisu u potpunosti pristupačne, ali sve što može da se unapredi i postane pristupačno, mora biti učinjeno.

Sva biračka mesta moraju imati niske stolove za popunjavanje listića. Slepe i slabovide osobe imaju na raspolaganju poseban taktilni dodatak izbornom listiću, poput šablona. Takođe, svako biračko mesto štampa jedan glasački listić u velikom format., kao primer. Pomoć pratioca pri glasanju je takođe moguća. Ukoliko je glasačima potrebna bilo kakva dodatna pomoć, birači ih mogu kontaktirati. Primera radi, za osobe sa disleksijom izborni materijali mogu biti štampani u različitim bojama ili velikim fontom.

Pružanje informacija biračima nije tako dobro kao što bi moglo biti. Izborna uputstva moraju biti vrlo tehnička i precizna, ne toliko razumljiva. Takođe, ne postoji jasna procedura kojom bi se mogao utvrditi broj OSI koji učestvuju u izbornom procesu.

Celokupan izborni proces je vrlo detaljno regulisan. Njega vode posebni službenici (returning officers). Oni snose odgovornost za sprovođenje izbora i ukoliko dođe do kršenja procedure, oni lično mogu snositi troškove njihovog ponavljanja. Međutim, tako nešto se do sada nije dogodilo.

Pravila o ravnopravnosti i nediskriminaciji se primenjuju na izborni proces, kao i na svaki drugi. Ova pravila kreira Komisija za jednake mogućnosti i ljudska prava.

Izborna komisija je financirana od strane Parlamenta. Ona Parlamentu podnosi svoj godišnji plan i budžet za sprovođenje. Nakon toga, budžet razmatra odbor čiji su članovi iz različitih političkih stranaka, a na čijem čelu je predsjednik/ca donjeg doma parlamenta (House of Commons). Ovaj odbor ispituje učinak Komisije. Međutim, ona nije ni na koji način zavisna od vlade i sa njom se ne mora uvek slagati. Komisija ima deset članova, od kojih je četvoro predstavljaju političke partije. Preostalih šest su izabrani kao politički nezavisni članovi.

Oni prolaze proces javne selekcije i na kraju bivaju imenovani od strane Kraljice. Oni dolaze iz poslovnog sveta, neki od njih su nekadašnji poslanici, novinari ili su i sami ranije učestvovali u sprovođenju izbora. Mandat članova Komisije je četiri godine, a mogu ponovo biti birani na istu funkciju. Uloga članova komisije je strateška, a ne izvršna. Oni se sastaju jednom mesečno i tada razmatraju i izveštaje i predloge oko 130 zaposlenih u službama Komisije. Komisija ima i šefa izvršnog odbora/izvršnih poslova.

Osnovna uloga komisije je nadzorna. Formalno, ona nema mandate da sprovodi i organizuje izbore. Međutim, komisija ima mogućnost da ispituje finansiranje političkih stranaka. Trenutno ona ispituje finansiranje Konzervativne stranke.

Postoji mogućnost zamene listića, ukoliko glasač napravi grešku. Ovo se odnosi kako na glasanje poštom, tako i na glasanje na biračkom mestu.

Glasanje poštom. Svako može glasati poštom, bez obzira na razloge. Procedura za glasanje poštom se značajnije promenila 2006. godine, nakon nekoliko pokušaja zloupotrebe. Birač uz zahtev za glasanje šalje i svoj datum rođenja i svojeručni potpis. Kada dobije glasački listić, takođe je potrebno da napiše datum rođenja i potpis, nakon čega softver proverava autentičnost podataka na glasačkom listiću. Zahtev za glasanje poštom mora biti poslat najmanje 12 dana pre održavanja izbora. Glasački listić mora biti poslat do 10h na izborni dan, a glasači su oslobođeni plaćanja poštarine. Uobičajeno 15-16% ljudi glasaju na ovaj način.

Ne postoji jedinstveni birački spisak. On se vodi na svakom biračkom mestu i glasači se moraju registrovati za glasanje. Na samom biračkom mestu nema posebnih mera predostrožnosti – nije potrebno pokazati ličnu kartu, potpisati se, a ne koristi se ni kontrolni sprej.

Komisija saarađuje sa organizacijama OSI kao pouzdanim partnerima i izvorima informacija. Informacije koje oni obezbeđuju su najrazličitije. Primera radi, organizacija Man cap je pomogla u izradi razumljivog vodiča kroz referendum za osobe sa mentalnim invaliditetom. Takođe, obezbeđena je i telefonska linija na izborni dan za OSI. Pitanja koja se obično pojavljuju su ona povezana sa tipovima podrške koja je obezbeđena pri glasanju.

U Velikoj Britaniji postoji i mogućnost glasanja za drugog u hitnim slučajevima (emergency proxy vote). Ova mogućnost se može iskoristiti do 17h na izborni dan. Primera radi, tokom referenduma, ovu mogućnost je iskoristilo oko 8 000 ljudi. Glasanje za drugog obično koriste ljudi koji zbog zdravstvenog stanja ne mogu da dodđu do svog biračkog mesta i za ovako nešto im je potrebna potvrda lekara. Nakon toga, osoba koju je glasač ovlastio dolazi na njegovo biračko mesto i glasa umesto osobe koja je u tome sprečena. Ovlašćenje za osobu koja će glasati umesto vas je moguće samostalno sastaviti, bez pomoći advokata ili suda. Jedna osoba može biti zamena za najviše dva glasača, a izuzetak je jedino glasanje u ime bliskih ljudi u porodici.

Osobe sa mentalnim invaliditetom mogu da glasaju u Velikoj Britaniji, bez ograničenja i dodatnih uslova. Zatvorenici nemaju pravo glasa, dok ga pritvorenici imaju. Izorno zakonodavstvo u Velikoj Britaniji datira iz 1872. godine, mada je u međuvremenu modifikovano.

Izborna komisija zapaža da postoje čitave generacije koje ne izalze na izbore, počevši od svojih mlađih dana, pa nadalje.

Svako može da se prijavi za posmatranje izbora – kako domaći, tako i strani posmatrači. Jednom dobijena akreditacija traje doživotno. Komisija vrlo retko dobija žalbe na regularnost izbornog procesa.

Sastanak 4, predstavnica Gornjeg doma Parlamenta (House of Lords) Baronesa Šejla Holins

Baronesa Holins je ugostila predstavnike delegacije Srbije. Ona je članica gornjeg doma parlamenta, čiji članovi nisu birani na izborima. Oni su svoje mesto u ovom domu nasledili ili su u njega imenovani (što je postala mogućnost od pre 50 godina). Imenovanje je često poklon premijera/ke u trenutku odlaska sa funkcije. Baronesa je takođe i psihijatrica, pa je u okviru projekta Svetske zdravstvene organizacije jednom prilikom boravila u Srbiji.

U javnosti se često raspravlja o prihvatljivosti postojanja doma Parlamenta čiji članovi nisu izabrani. Međutim, njegovi članovi često dolaze iz svih generacija stanovnika, u njemu je reprezentovano više žena (čak i prva biskupkinja Anglikanske crkve) i manjina nego u donjem domu. Uloga gornjeg doma je da preispituje zakonodavna rešenja. Rasprave mogu da traju satima i danima, dok je donji dom više koncentrisan na to da ih brzo usvoji. Ovaj dom je koristan i za analizu efekata propisa, uključujući tu i analizu njihovog uticaja na osobe sa invaliditetom. Članovi gornjeg doma mogu postavljati pitanja i tražiti sastanke sa ministrima. Članovi doma se dosta oslanjaju na udruženja građana, odnosno na njihovu ekspertizu u određenim oblastima. U tom odnosu je najvažnije poverenje, jer nijedan političar/ka ne može znati sve o svim oblastima. Teško je samostalno prikupiti sve informacije čak i kada se odlučite da govorite o određenom broju tema. Zato su udruženja građana važna. Međutim, ako je poverenje samo jednom narušeno i vi ste dobili pogrešnu informaciju, tu prestaje saradnja – članovi parlamenta ne mogu da dozvole da imaju pogrešne informacije. Zbog ovoga je DRUK, kao i neke druge organizacije OSI, veoma važan za članove parlamenta.

Organizacije im često spremaju materijale za sednice, a ponekad čak i napišu govor. Baronesa Holins se posebno bavi pitanjima mentalnog invaliditeta, a razlog tom posebnom interesovanju je činjenica da ima sina sa autizmom. Njena ćerka je takođe osoba sa invaliditetom, koga je stekla nakon napada koji je rezultirao povredom kičme. Taj slučaj je bio masovno zloupotrebljen od strane medija, koji su o tome pisali preko godinu dana. Baronesa je upravo zbog toga ušla u politiku – da zastupa pravo na privatnost i zalaže se za bolje regulisanje medijskog prostora. U parlamentu je članica grupa za mentalno zdravlje i unapređenje položaja osoba sa intelektualnim invaliditetom i autizmom. Baronesa je istakla da je Zakon o mentalnom invaliditetu (Mental Disability Act), usvojen 2005. godine, bio vrlo značajan korak napred koji je UK napravila u poboljšanju položaja osoba sa mentalnim invaliditetom.

Kada je u pitanju način usvajanja zakona, treba reći da rešenja mogu biti inicirana u oba doma. Nakon toga, proces njihovog usvajanja je uvek isti. Postoji krug prvog i drugog čitanja predloženog propisa. U oba doma

se predlažu amandmani o kojima odlučuje vlada. Gornji dom ima mnogo ljudi koji imaju direktna životna iskustva o kojima govore u parlamentu. Baroness Holins voli proces usvajanja politika jer on podrazumeva povezivanje sa ljudima. Ipak, da bi ostvarili svoje ciljeve, ne trebaju vam svi. Bolje je saradivati sa malom grupom ljudi koja ima slične ciljeve kao i vi. Tada počinjete da gradite uslove za promenu. Takođe, bolje je imati petoro ljudi koji sa autoritetom mogu da govore o nekoj temi, umesto mnogo njih koji je poznaju površno.

Parlamentarna grupa za unapređenje položaja OSI okuplja ljude iz različitih partija. Po jedan član obavezno mora biti predstavnik vlade i opozicije u oba doma. Ukupno, grupa ima 12 članova. Vodi je dr Liza Kameron, klinička psihološkinja. Poslove Sekretarijata grupe često obavljaju organizacije civilnog društva, koje mogu i prisustvovati sastanacima i postavljati pitanja. U jednom sazivu grupa je imala 67 članova i oko 600 posmatrača.

Kada su u pitanju ocena položaja OSI, neke stvari se poboljšavaju, a neke ne. Dobra stvar je što je vlada rešena da smanji jaz u nezaposlenosti između OSI i opšte populacije. Međutim, nedovoljno se misli o različitosti OSI i tome da se oni suočavaju sa različitim preprekama u zapošljavanju. Da bi se tom problemu izašlo u susret, mora se koristiti više pristupa.

Poslanica Filipovski je Baronessu Holins pozdravila u ime Narodne Skupštine i Radne grupe za unapređenje položaja OSI. Ona je naglasila da Narodna Skupština Republike Srbije redovno raspravlja o izveštajima o sprovođenju UN Konvencija o sprečavanju diskriminacije žena (CEDAW), Pravima deteta i osoba sa invaliditetom (CRPD). Narodna Skupština Republike Srbije takođe prati i primenu preporuka Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i raspravlja o njegovim godišnjim izveštajima.

Sastanak 5, Karen Lamli, Parlamentarna grupa za odnose sa Srbijom

Predsednica grupe i poslanica Karen Lamli je jake veze sa Srbijom uspostavila kroz Vestminster Fondaciju za demokratiju. Do sada je u Srbiji kao konsultantkinja saradivala sa strankama DSS, G17+ i SPS, a slično se odnosi i na BiH. Poslanica Filipovski je izrazila želju za boljom saradnjom dveju parlamentarnih grupa za saradnju (u Velikoj Britaniji i Srbiji), a postavila je i pitanje o nadzornoj funkciji Parlamenta u Velikoj Britaniji.

Poslanica Lamli je zapazila da je mnogo toga sličnog u radu britanskog i srpskog parlamenta. U Velikoj Britaniji, kada zvono zazvoni, poslanici imaju osam minuta da uđu u salu za glasanje pre nego što se vrata zatvore. Politika u Velikoj Britaniji podrazumeva ozbiljnu disciplinu, što je videla i u Srbiji. Ono što je značajno različito jeste što su u

srpskom parlamentu poslanici uglavnom iz Beograda ili ako i nisu, tamo provode dosta vremena. U Velikoj Britaniji poslanici dolaze iz različitih gradova širom zemlje, gde se vikendom vraćaju da se sretnu sa svojim biračima.

Žene u politici su sada nešto brojnije, ali je to daleko od proporcije koja postoji u stanovništvu. Politika je krojena za muškarce. Međutim, to se polako menja. Karen Lamli je članica preko 20 parlamentarnih grupa.

Gospođa Lamli smatra da Velika Britanija može da nauči dosta toga o položaju OSI od Srbije. Stvari nisu idealne, primera radi, zgrada parlamenta nije u potpunosti pristupačna, za razliku od Velškog Parlamenta. Takođe smatra da, kao u nekim drugim zemljama, OSI nisu ujedinjene.

Gordana Rajkov je na ovo dodala da ona ipak smatra da je Velika Britanija dobar model, pre svega kada je u pitanju strateški i politički pristup problemima OSI.

Sastanak 6, Dr. Lisa Kameron, predsednica Parlamentarne grupe za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom

Poslanica Kameron je predstavila način funkcionisanja parlamentarne grupe za unapređenje položaja osoba sa invaliditetom. Sem trenutnih članova, u radu grupe učestvuju i nekadašnji njeni članovi i poslanici. Ono čime se grupa bavi je, primera radi, održavanje javnih slušanja o pitanjima važnim za OSI, poput smanjivanja jaza u zaposlenosti između OSI i opšte populacije. Ovo je istovremeno i prioritet trenutne vlade. U vladi postoji ministar koji se bavi pitanjem položaja OSI, ali on nije osoba sa invaliditetom.

Parlamentarna grupa se u velikoj meri oslanja na DRUK. Pokušavaju i da iniciraju promene i poprave uslove života za OSI. Primera radi, metro nije u potpunosti pristupačan i to žele da promene. Isto se odnosi i na zgradu parlamenta koja je u rekonstrukciji i to se može iskoristiti za bolju pristupačnost objekta. Takođe, grupa vodi parlamentarni program za stažiranje OSI, čime žele da ih motivišu da se aktivnije uključe u politiku i u budućnosti kandiduju za poslaničke pozicije.

Uz pitanje klimatskih promena, rad ove parlamentarne grupe je prioritet za njenu predsednicu. Ona se i u stranci intenzivno bavi pitanjem položaja OSI, čak je i organizovala stranačku tematsku konferenciju. Parlamentarna grupa nema formalne (već samo neformalne) odnose sa drugim donosiocima odluka, što treba poboljšati. Tijana Milošević je ovde naglasila da su formalne obaveze vrlo važne. Primera radi, Poverenika za zaštitu ravnopravnosti u Srbiji ne samo da bira parlament, već mora i da raspravlja o njegovim izveštajima. Jedan od takvih izveštaja je i onaj o diskriminaciji osoba sa invaliditetom. Pritužbe koje se tiču invaliditeta čine čak 20% pritužbi o diskriminaciji kod Poverenika za zaštitu ravnopravnosti.

Parlament Velike Britanije nedeljno organizuje sesije na kojima premijer odgovara na pitanja poslanika. Poslanici koji će biti u mogućnost da postavljaju pitanja se određuju izvlačenjem.

Poslanica Kameron ima želju da dođe u Srbiju i da sličnu razmenu organizuje i sa Škotskim Parlamentom. Već dobro uspostavljena saradnja između srpskog i škotskog Parlamenta postoji posredstvom Vestminster Fondacije.

Sastanak 7, lokalne samouprave i lokalne organizacije OSI

Ovaj sastanak je bio posvećen okolnostima u kojima su lokalne samouprave suočene sa merama štednje i smanjivanja budžeta, dok istovremeno moraju da održe kvalitet usluga za građane.

U tri lokalne samouprave (Westminster, Kensington and Chelsea and Hammersmith and Fulham), najveći broj usluga OSI pruža Action Disability Kensington and Chelsea¹. Informacije o uslugama i raspoloživim resursima su tri lokalne samouprave razvile zajednički². Ove informacije se mogu naći na web sajtu "Ljudi na prvom mestu"

("People First"). Tri lokalne samouprave su se udružile, sa ciljem da urade više sa manje novca kojim raspolažu. U njima živi oko 600 000 ljudi i predstavljaju drugu najbrojniju urbanu teritoriju u Velikoj Britaniji. Ta teritorija je raznolika i u njoj žive kako neki od najbogatijih ljudi u zemlji, do onih koji zbog lošeg kvaliteta života mogu da očekuju da će živeti čak deset godina kraće nego što je to prosečno očekivano.

Zakon o socijalnoj zaštiti usvojen pre sedam godina obavezao je sistem na pružanje integrisanih usluga, poput usluga socijalne zaštite i zdravstvenih usluga. Do tada su sistemi funkcionisali potpuno odvojeno iako je očigledno da su potrebe objedinjene. OSI su u ovom procesu integracije usluga dobri saradnici. Cilj je da do 2020. godine sve socijalne usluge budu objedinjene. Pristup je takav da se prvo postavlja pitanje šta ljudi mogu da urade sami za sebe i kojim resursima raspolažu (asset-based approach).

Predstavnici lokalnih organizacija su istakli važnost konsultacija sa korisnicima usluga u njihovom dizajniranju. Tržište socijalnih usluga u UK je heterogeno, od načina finansiranja do usluga koje su u ponudi. Donekle se izgubila razlika između dobrovoljnih i profitnih organizacija koje pružaju socijalne usluge, što nije dobro. Takođe, sa jedne strane imamo velike pružaoce usluge, a sa druge vrlo male. Potrebno je naći balans između ova dva modela.

Oko 35% novca iz lokalnog budžeta se troši na socijalne usluge. Zbog toga su vrlo važne povratne informacije od OSI i organizacija OSI. Usvajanjem "Care Act"-a 2015. godine učinjena je najveća promena u sistemu u poslednjih 15 godina. Glavni princip novog sistema je princip dobrobiti korisnika i njegovih potreba u prvom planu. On se takođe bavi i nekim drugim važnim pitanjima, poput uključivanja porodice korisnika u sistem podrške i razmene iskustava.

Ne postoji hijerarhija potreba pojedinaca, jer podrška nije patrijarhalno (centralno) uspostavljena. Takođe, OSI treba da budu ohrabrene da donose odluke o svom životu i preuzimaju rizike.

¹ <http://adkc.org.uk/> and from Carers Network <http://carers-network.co.uk/>

² <http://www.peoplefirstinfo.org.uk/>

Aneks 2.1. Utisci članova delegacije

Ime i prezime	Tokom studijske posete Londonu, najupečatljivije u profesionalnom smislu za mene je	Mislim da je kod nas moguće primeniti u celosti, ili nakon određenih adaptacija, sledeću ideju....	U kontekstu projekta Jačanje političkog učešća osoba sa invaliditetom, volela bih da uradimo sledeće...	Kada su u pitanju javne politike, regulativa i pravila koja se odnose na učešće OSI u izbornom procesu, mislim da je važno da izmenimo/dopunimo sledeće...
Tijana Milošević	Saznanje da osobe koje su lišenje poslovne sposobnosti mogu da glasaju i da u tom procesu imaju potpunu podršku Izborne komisije i zaposlenih na biračkim mestima (iako bih ja najviše volela da se niko više ne lišava poslovne sposobnosti, jer je to po mom mišljenju suprotno konceptu ljudskih prava, posebno prava na ravnopravnosti.	Pristupačnost izbornih mesta, priručnike za članove izbornih komisija na biračkim mestima i sastavljanje jednostavnog priručnika za osobe koje žele da glasaju, naravno uz podršku OCD koje pružaju pomoć i podršku osobama sa invaliditetom. Takođe, bilo bi dobro uvesti glasanje poštom za one koji iz različitih razloga nisu u mogućnosti da dođu na svoje biračko mesto.	Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, i ja lično, snažno se zalaže za izmenu propisa vezanih za lišenje poslovne sposobnosti, koja onemogućava osobama da uživaju najvažnija prava, uključujući biračko pravo. Mislim da, u budućnosti, zajedničkom borbom, treba da utičemo na izmenu ovih propisa. Do tada, treba da radimo na tome da osobe sa invaliditetom koje imaju pravo glasa, bude omogućeno da to pravo i ostvare, kako njihovom motivacijom da glasaju, tako i obezbeđivanjem pristupačnosti biračkih mesta.	Po mom mišljenju, mi imamo dosta dobar zakonodavni okvir (osim propisa o lišavanju poslovne sposobnosti), jer smatram da biračka mesta, kao i svi drugi objekti za javnu upotrebu, moraju da budu pristupačni, jer suprotno predstavlja diskriminaciju, kako imamo Zakon o kretanju uz pomoć psa vodiča, smatram da i ta pravila treba da se poštuju, jer su već propisana zakonom. Jako mi se dopadaju uputstva koja je sačinila Izborna komisija UK, jer očigledno kod nas, ljudi koji se bave sprovođenjem izbora, nisu svesni antidiskriminacionih propisa i drugih zakonskih i podzakonskih akata vezanih za učešće OSI u izbornom procesu, te mislim da bi možda kroz kratak vodič trebalo da se upoznaju sa svojim obavezama.
Dubravka Filipovski	Sastanak sa predstavnicima Izborne komisije, Baronesom Holins iz Doma Lordova, Lizom Kameron iz parlamentarne grupe za unapređenje položaja OSI i	Uvođenje taktalnog pomagala koje se koristi za glasanje slepih i slabovidih osoba, glasanja poštom. Utisak mi je pristupačnost Londona za OSI, dobro zajedničko planiranje	Da unapredimo pravni okvir tako da više odgovara potrebama OSI, da bolje kontrolišemo primenu zakona i više radimo na terenu, uključujući tu i prikupljanje	Potrebno je ekonomsko osnaživanje OSI, smanjivanje jaza u nezaposlenosti između OSI i opšte populacije, bolji pristup prevozu i inkluzivno obrazovanje.

predstavnicima samouprave.	lokalne	budžeta različitih sektora lokalne samouprave.	podataka o primeni zakona, bolju komunikaciju između OSI i poslanika. Potrebno je i da mere socijalne politike budu bazirane na ljudskim pravima OSI, a ne na principu milosrđa ili humanitarnom pristupu.
----------------------------	---------	--	--

Sofija Mandić

Najupečatljivije je to da institucije - parlament, poslanici oba doma, izborna komisija, lokalne samouprave - znaju šta je njihov posao kada su u pitanju prava osoba sa invaliditetom. Otvoreno se govori o tome šta bi moglo da bude bolje, bez potrebe da slika stanja bude ulepšana. Bilo je zadovoljstvo videti sistem koji, uz uspone i padove, pokušava da postigne napredak u pristupačnosti. Ni u jednom trenutku se nismo susreli sa negacijom prava osoba sa invaliditetom da žive samostalno i ravnopravno. Takođe se nismo susreli ni sa stavom da je ostvarivanje osnovnih prava osoba sa invaliditetom stvar dobre volje, humanosti i razumevanja pojedinca. To je ono što čini veliku razliku u odnosu na

Mislim da je moguće primeniti mnogo ideja. Ideju većinski profesionalne izborne komisije (birane na konkursu), ideju profesionalaca koji su u više izbornih ciklusa zaduženi za konkretna biračka mesta, fiksirana izborna mesta (uz povremenu proveru njihove adekvatnosti za izborni proces). Moguće je raditi i na direktnoj saradnji institucija i medija sa udruženjima koje se bave pravima osoba sa invaliditetom - slično kao što je britanska izborna komisija u saradnji sa Man Cap i BBC promovisala materijal pristupačan osobama sa intelektualnim teškoćama. Tu je i ideja glasanja poštom, kao i praktična rešenja koja su lako primenjiva za glasanje slepih i slabovidih osoba.

Da u okviru predloga za izmenu zakonodavstva, a uz pomoć Skupštinske radne grupe za prava osoba sa invaliditetom, predložimo rešenja koja bi omogućila najmanje dve stvari - veću pristupačnost biračkih mesta na narednim izborima i šire shvatanje pristupačnosti izbornog procesa. Do sada se pristupačnost posmatrala uglavnom kao fizička pristupačnost biračkom mestu, uz ograničene informacije čak i o ovom pojmu. Potrebno je da proces bude pristupačan i za druge oblike invaliditeta.

Potrebno je mnogo izmena i dopuna kako bi izborni proces osobama sa invaliditetom u Srbiji bio u potpunosti dostupan i pristupačan. Neki od prvih koraka bi mogli biti:

1. omogućavanje glasanja poštom u određenim okolnostima (koje bi u dozvoljene razloge glasanja poštom morale uključiti i invaliditet)
2. omogućavanje glasanja u rezidencijalnim ustanovama
3. omogućavanje samostalnog glasanja slepim, slabovidim, gluvim i naglulim osobama
4. fiksiranje biračkih mesta u pristupačnim zgradama ili omogućavanje glasanja osobama sa invaliditetom u delovima biračkih mesta koja su pristupačna

Srbiju.

Mimica Živadinović	Rad Filipa Konolija, Disability Rights UK, da sve protekne u najboljem redu. Najodmereniji odnos je bio baronese Holins, najrazuzdaniji Karen Lamli i najsrdačniji Lize Kameron. Nisam bila u poseti Izornoj komisiji, ali i ostali akteri su se apsolutno trudili da daju „svoj deo priče“.	Da barem poslanici koji su u nasoj Radnoj grupi za pitanja invalidnosti kontaktiraju vodeće organizacije OSI kako bi bile pravovremeno i tačno informisane o tome šta su problemi sa kojima se OSI suočavaju.	Da za kraj projekta pozovemo u posetu neku od parlamentarki koje su nas primile.	Nisam bila na ovom sastanku ali sam čula interesantnu ideju o glasanju poštom, možda to.
Gordana Rajkov	Način rada DRUKa, posebno ideje Filipa Konolija o promeni načina razmišljanja i oslanjanja na sopstvene snage. Utisak su mi ostavili i predstavnici organizacija OSI, posebno prvoga dana organizacija iz Islingtona, i celovita analiza prednosti i mana sistema direktnog plaćanja	Način rada APPGD uključujući korišćenje organizacija OSI ili pojedinih aktivista kao konsultanata za pripremu i briefing parlamentaraca za njihove nastupe u Parlamentu, naravno za pitanja vezana za OSI. Takođe mislim da je dobra ideja da se raniji članovi APPGD aktivnos uključuju u rad grupe i kada više nisu poslanici u Parlamentu. Na taj način bolje se koriste resursi a može se unaprediti i povezivanje OSI sa članovima Parlamenta.	Ponovo uspostavljanje Parlamentarne grupe za OSI , uz korišćenje i iskustava koje smo čuli i u DRUKu a i od Lise Kameron i da nastavimo održavanje kontakata i saradnju između ove dve parlamentarne grupe. Takođe bih volela da pokušamo nakon još jednog pažljivog čitanja i podsećanja onoga što smo čuli od Filipa, nađemo način da motivišemo organizacija OSI i same OSI da se više politički angažuju. Zanimljiva mi je bila i prezentacija tri lokalne opstine o servisima podrške koje oni obezbeđuju i prepoznavanje doprinosa	Ako bi bilo moguće da izmenimo izorno zakonodavstvo i uvedemo mogućnost glasanja i putem pošte to bi moglo značajno da olaksa proces učešća OSI u izbornom procesu, uključujući i rešavanje pitanja pristupačnih glasačkih mesta i izbornog materijala.

volonterskog rada odnosno brige koju besplatno pružaju članovi porodica OSI kao posebnog resursa I obezbeđenje odgovarajućih aktivnosti za njihovo jačanje I međusobnu saradnju. To možda može da se nekako uvede I u naš sistem socijalnu zaštitu.

Ivanka Jovanović	To što sam dobila uvid u pokret OSI u Velikoj Britaniji, kao i u načine na koje funkcionišu. Primera radi, na koji način funkciju u odnosu sa donosiocima odluka. Takođe, mogućnost da razgovaramo sa poslanicama, predstavnicima Izborne komisije, kao i organizacija koje su slične NOOIS. Tu je i iskustvo da lokalne organizacije imaju snage da neke problem rešavaju lokalno.	Korišćenje taktilnog pomagala za slepe i slabovide osobe. Glasanje poštom i od kuće, ali sa manje zahtevnim pravilima. Takođe, omogućavanje biračkog prava osobama lišenim poslovne sposobnosti.	Ponovno osnivanje Radne grupe za unapređenje položaja OSI u Skupštini Srbije, njena institucionalizacija, što bi za posledicu imalo to da ona ne zavisi od dobre volje vladajuće većine. Osnaživanje lokalnih organizacija u pet gradova u Srbiji sa kojima saradujemo, pogotovo kada je u pitanju razumevanje potrebe saradnje sa lokalnim samoupravama.	Sve što se tiče dobrih praksi tokom glasanja ili preciznije, korišćenje taktilnog pomagala za slepe i slabovide osobe. Glasanje poštom i od kuće sa manje zahtevnim pravilima (recimo produžiti rok za glasanje od kuće). Takođe, omogućavanje biračkog prava osobama lišenim poslovne sposobnosti.
Maja Pejčić	Poseta bi bila vrlo važna čak i za najviše nivo donosilaca odluka. Utisak je odlična organizacija ljudi sa kojima smo se sreli, ljudi koji vode institucije u njihova posvećenost poslu, ali i njihovi uslovi rada. Za mene je najznačajnija poseta bila ona Izornoj komisiji i lokalnim samoupravama.	Ideju, odnosno iskustvo Izborne komisije kojom je omogućeno glasanje ispred biračkog mesta ukoliko biračko mesto nije pristupačno za OSI. Takođe, postojanje telefonske linije za OSI gde oni mogu postaviti bilo koje pitanje o izborima, kao i glasanje poštom koje bi se moglo primeniti u posebnim slučajevima.	Da tražimo više uključivanja OSI u sve društvene procese, a ja ću se truditi da to učinim u delu koji se odnosi na izborni proces.	Kao što je rečeno u drugom odgovoru. Mislim da su srpski izborni propisi mnogo precizniji, ali svakako treba težiti punoj primeni prava osetljivih grupa.

Sanja
Nikolin

Filigranski rad Filipa Konolija iz DRUK-a na javnim politikama i saradnji, kako sa donosiocima odluka, tako i sa lokalnim udruženjima u kompleksnoj mreži odnosa institucija i pojedinaca. Ta se mreža, na kraju krajeva i uz sva složena, konkretna i razrađena pravila, ipak odvija na bazi ličnih odnosa poverenja, ali ne zbog poznantsva, nego zbog pouzdanosti informacija koje akteri jedni drugima pružaju. To je dobar sistem u kome svako ima maksimalnu motivaciju da stalno bude koristan i aktivan. Impresionirala me je i vizionarska pozicija Filipa Konolija, kao i činjenica da vidim da je CIL veoma blizu te pozicije u svojim promišljanjima. Takođe sam oduševljena prezentacijom predstavnika lokalnih vlasti.

Mislim da je mnogo toga moguće primeniti. Najvažnije bi bilo da se primene izmene koje se tiču učešća OSI na izborima, pravo glasa bez ograničenja, glasanje poštom je takođe zanimljiv koncept za OSI, kao i razne vrste podrške OSI tokom glasanja. Ono što je važno za izbornu komisiju jeste da ona sama gleda da otkloni uočene probleme i da je stalno proaktivna, iako je njena uloga zapravo manje snažna nego uloga RIK.

Mislim da smo na putu da PDGC bude veoma slična APPPG za OSI i to je ohrabrujuće i dobro. Poseta me je uverila da smo na pravom putu.

Da se što pre sastanemo sa RIK i predstavimo sve materijale koje smo pripremili, a koji su na tragu onoga što smo i u VB videli. Takođe da pokrenemo javnu debatu o pravu glasa za sve i o pristupačnosti izbornih mesta, možda uz podršku naših domaćina iz VB.

Mislim da treba da pronadjemo prostor da pored pres konferencije na nacionalnom nivou predstavnicima lokalnih zajednica koje su uključene u projekat predstavimo ono što smo saznali, kao i planove za dalje.

Takođe je važno da ostanemo u kontaktu sa svima i da posredujemo da se vršnjački (peer)i kontakti šire, npr. sa predstavnicima lokalnih vlasti kod nas, sa našim PDGC, itd.

Jasnija i doslednija podrška RIK u postepenom povećanju broja pristupačnih glasačkih mesta na osnovu konkretnog plana i ciljanih vrednosti, glasanje poštom i-ili u rezidencijalnim institucijama i pokretanje pitanja ukidanja veze između glasanja i poslovne sposobnosti.